
כליל תפארת

מידת תפארת - שילוב של חומר ורוח • תפארת העולם •
תפארת הזמן - שבת • תורה ושבת - לטובה ניתנו, לא לרעה
• השמח בחלקו • ישמח משה במתנת חלקו

תפילת עמידה של שבת אינה אחידה בנוסחה כתפילות של ימים טובים,
לכל תפילה הדגש מיוחד. תפילת עמידה של ערבית תוקנה כנגד שבת
בראשית, "אתה קדשת את יום השביעי לשמך תכלית מעשה שמים וארץ";
תפילת שחרית - כנגד שבת של מתן תורה, "ישמח משה במתנת חלקו";
ותפילת מנחה - כנגד שבת שלעתיד, "אתה אחד ושמך אחד".

אנו נתמקד בפיוט "ישמח משה" ונעיין ביסודותיו.

ישמח משה בַּמַּתָּנָת חֶלְקוֹ,
פִּי עֶבֶד נֶאֱמָן קָרָאתָ לוֹ.
כָּלִיל תִּפְאָרְתְּ בְּרֵאשׁוֹ נִתְּתָ לּוֹ
בְּעַמְדוֹ לְפָנֶיךָ עַל הַר סִינַי.
וְשָׁנִי לְחֹת אֲבָנִים הוֹרִיד בְּיָדוֹ,
וְכָתוּב בָּהֶם שְׁמִירַת שְׁכָת.
וְכֵן כָּתוּב בְּתוֹרָתְךָ:
וְשָׂמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשְּׁכָת וכו'.

נעיין תחילה בפירושו של בעל ענף עץ יוסף לפיוט "ישמח משה".

"מתנת חלקו" - לפי פשוטו, מה היא מתנת חלקו - עבד נאמן קראת לו, כמ"ש "לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא", שזה תכלית הצלחת האדם להתקרב אל הבורא ית' אשר אין שום ערך והתייחסות בין האדם השפל ובינו, עד שיתייחד בעבודתו ויראתו להיות נקרא עבדו ובן ביתו.

"כליל תפארת בראשו נתת לו" - "בחיינו נהנה מזיו השכינה שהקרין עור פניו. ולפי שיום זה יום קדוש הוא, ראוי להזכיר בו האיש אשר העלנו ממצרים וקידשנו במצות היום הקדוש הזה" (כל-בו סי' לז).

ויש מפרשים עפ"י מה דאיתא במדרש, בשעה שיצא משה אל אחיו וראה בסבלותם, ולא היה להם מנוחה, נתקשה לו הדבר הרבה, והלך ואמר לפרעה, אדוני המלך, דרך העולם, אדון שיש לו עבדים, הוא רוצה בקיומם, ואתה רוצה לכלות את עבדיך. א"ל היאך, א"ל מתוך שאתה משתעבד בהם תמיד ואין להם מנוחה, יכלו. אלא תן להם יום אחד בשבוע שינוחו בו ויתחזקו ויוכלו לסבול השעבוד. א"ל בחר להם איזה יום שתרצה למנוחה בכל שבוע. א"ל תן להם את יום השבת, מפני שכל מלאכה שיעשו בו אין בהם סימן ברכה, לפי ששולט בו שבתאי. והיו נחים בכל שבוע מסבלותם, וכשיצאו ממצרים ניתן להם השבת. וכיון שראה משה שהסכימה דעתו לדעת יוצרו, שמח שמחה גדולה, ולכך תיקנו "ישמח משה במתנת חלקו", ואומר במתנת חלקו, לפי שהשבת ניתן להם בלשון מתנה, שנא' "ראו כי ה' נתן לכם השבת".

וי"מ משום הא דכתיב "לדעת כי ה' אני מקדשכם". אמר הקב"ה למשה, מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה, ואני רוצה ליתנה לישראל, לך והודיעם. ולכן תיקנו ישמח משה באותה מתנה טובה של שבת שניתנה על ידו.

ולאלו הג' פירושים, מה שאמר "כי עבד נאמן קראת לו כליל תפארת בראשו נתת לו", כלומר, כיון שקראתו עבד, כאילו נתת כליל תפארת בראשו (סידור אוצר התפילות, פירוש ענף יוסף. ועי' אבודרהם - שחרית של שבת, עמ' קע).

המפרש הסביר, מהי מתנת חלקו, למה היא מיוחסת למשה, מדוע שמח

משה ומהי כליל תפארת, ועדיין הפיוט טעון הסבר נוסף, שהרי כמה נושאים נכללו בה - שבת, עבד נאמן, כליל תפארת ושני לוחות אבנים - ולא נאמר דבר על המכנה המשותף המקשר את כולם יחד.

ועוד, יש להבין את הקשר בין "וכתוב בהן שמירת שבת", ובין ההמשך "וכן כתוב בתורתך ושמרו בני ישראל את השבת" - האם מה שנאמר בלוחות אינו כתוב בתורה, שזקוקים אנו למקור נוסף לשבת בתורה?

מידת תפארת - שילוב של חומר ורוח

ישנו מדרש מופלא בפרשת וזאת הברכה, המסייע בהבנת העניין:

"וזאת הברכה אשר ברך משה איש האלקים את בני ישראל לפני מותו" (דברים לג, א). זש"ה "רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כולנה" (משלי לא, כט). מהו "ואת עלית על כולנה"? מדבר במשה על שנתעלה יותר מן הכל. כיצד? אדם הראשון אומר למשה, אני גדול ממך, שנבראתי בצלמו של הקב"ה. מנין? שנאמר "ויברא אלקים את האדם בצלמו" (בראשית א, כז). א"ל משה, אני נתעליתי יותר ממך, אתה כבוד שניתן לך ניטל ממך, שנאמר "ואדם ביקר בל ילין" (תהילים מט, יג), אבל אני זיו הפנים שנתן לי הקב"ה עמי הוא, מנין? שנאמר "לא כהתה עינו ולא נס לחה" (דברים לד, ז) (דברים רבה יא, ג)*.

מה פשרה של התנצחות זו בין אדם הראשון למשה, האיש העניו מכל האדם אשר על פני האדמה, מי גדול ממי?

על ייחודו של האדם ניתן ללמוד מהפסוק הראשון העוסק ביצירתו, "וייצר ה' אלקים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים, ויהי האדם לנפש חיה" (בראשית ב, ז). "לנפש חיה" תרגם אונקלוס "לרוח ממללא"; אבל ביצירת בעלי החיים, שאף הם נבראו מן האדמה, כמ"ש "תוצא הארץ נפש חיה" (שם א, כב), תרגם אונקלוס "נפשא חייטא". אף שבשניהם נאמר "נפש חיה", התרגום שונה, והחילוק ברור: לבעלי החיים יש רק יסוד

* את הביאור למדרש למדתי מספרו של המשגיח בשיבת ר' חיים ברליון, הרב שלמה קרליבך, משכיל לשלמה, ומשם נתפשטו הענפים.

אחד, ארצי, "תוצא הארץ נפש חיה"; ברם האדם מורכב משני יסודות, "עפר מן האדמה" הוא היסוד הארצי, ועדין אינו נפש חיה, ורק לאחר שנופחה בו נשמת חיים נאמר "ויהי האדם לנפש חיה", שכן רק לאחר שניתן בו גם יסוד אלוקי נשלמה יצירתו. "ירמוז לנו הכתוב הזה מעלת הנפש, יסודה וסודה, כי הזכיר בה שם מלא, ואמר כי הוא נפח באפיו נשמת חיים, להודיע כי לא באה מן היסודות כאשר רמז בנפש התנועה (=בבעה"ח) וכו' אבל היא רוח השם הגדול, מפיו דעת ותבונה, כי הנופח באפי אחר מנשמתו יתן בו, וזהו שנאמר 'ונשמת שדי תבינס' (איוב לב, ח) (רמב"ן, בראשית ב, ז). לדברי הרמב"ן, לא נאמר בתורה שה' שם או נתן נשמה באדם, אלא נפח בו נשמה, "ומאן דנפח מדיליה נפח", כלומר, מי שמנפח נותן מעצמו, כמו המנפח בלון שמוציא אוויר מריאותיו ומכניסם לבלון, וכן כביכול הקב"ה נתן מעצמו באדם. ועל כורחך נפש האדם אינה אותה נפש המצויה בבעה"ח, ועל כן נקט אונקלוס שני לשונות שונים: "נפשא חייתא" בבעלי חיים ו"רוח ממללא" באדם.

הרכבה זו של עליונים ותחתונים, היא המעניקה את כוח הדיבור לאדם, כדברי רש"י: "לנפש חיה - אף בהמה וחיה נקראו נפש חיה, אך זו של האדם חיה שבכולן, שנתוסף בו דעה ודבור" (בראשית ב, ז); ומכאן תרגומו "רוח ממללא".

על שילוב זה של גוף ונשמה, היוצר את כוח הדיבור, יסדו חז"ל שתי ברכות בתפילת שחרית: "אשר יצר" ו"אלוקי נשמה". ברכת אשר יצר מסיימת ב"רופא כל בשר ומפליא לעשות", והעיר הרמ"א "שמפליא לעשות במה ששומר רוח האדם בקרבו, וקושר דבר רוחני בדבר גשמי, והכל הוא ע"י שהוא רופא כל בשר, כי אז האדם בקו הבריאות ונשמתו משתמרת בקרבו" (רמ"א, אורח חיים ג, א). והדברים טעונים ביאור, שהרי אין בברכה זו כל רמז לקשר של הגשמי והרוחני, וכל עניינה של ברכה זו אינה אלא על עניני הגוף - נקבים, חלולים, יפתח אחד מהם או יסתם אחד מהם.

ברם הקשר עם רוח האדם הוא בברכה השנייה, "אלקי, נשמה שנתת בי טהורה היא", הסמוכה לאשר יצר, ברכה שכל עניינה הוא הנשמה. ומכיוון שייחודו של האדם הוא בקשר שבין הגוף והנשמה, תיקנו לאחר ברכת אשר יצר, העוסקת בצד הפסיולוגי של הגוף, את ברכת "אלוקי נשמה"

כדי להסמיך את שתי היסודות. והנה הברכה "רופא כל בשר" רומז ליסוד הגופני, והחתימה "ומפליא לעשות" היא המקשרת בין ברכת הגוף וברכת הנשמה. לכן כתב הרמ"א "שקושר דבר רוחני בדבר גשמי", וכמ"ש המהר"ל שקישור זה של רוחני וגשמי הוא פלא, וע"כ נקרא הדיבור המבטא חיבור זה פלא (מהר"ל, גבורות ה', פרק כח).*

שילוב זה של נשמה וגוף, רוחניות וחומריות, מאושיותיה של היהדות הוא. יש הסבורים, שחומריות ורוחניות הן יסודות המתנגדים זה לזה, ומלחמה מתמדת ביניהם. ההנחה המקובלת היא ש"כל אשר נוסף העולם ישוב, נוסף שכלם חורבן" (חובת הלבבות, שער הפרישות, פ"ב), משום "הפירוד השורר בגלות, שב' הכוחות הם באמת נפרדים זה מזה, עד שמי שנחלץ והגביר את הצד הכללי באומה, נעשה בעוה"ר צר ואויב לתורה ולקיום מצוות וכל דרכי הקדושה המיוחדים לסגולת ישראל הפרטית. וכן מי ששם מגמתו ליסוד ההתייחדות הישראלית, נעשה ע"י זה עצמו מנגד ומפריע לכל תיקון חמרי, כללי" (מאמרי הראי"ה ח"א, עמ' 97, "המספד בירושלים"). ובאמת צריך לשרור שלום בין שתי המחנות, אך לא שלום של שכנות טובה, אלא של הרמוניה והפריה הדדית.

תרתי דסתרי היא מסקנת ההגיון הצר, אצלו הסתירה מביאה לידי ביטול וכליון, אבל בעולם הריאלי אין הדבר כן. שני יסודות מתנגדים זה לזה, מתלכדים יחד ומביאים לידי הפריה, ומכ"ש בעולם הרוחני. "מיכאל שר של שלג וגבריאל שר של אש עושים שלום ביניהם" (במדבר רבה יב, ח). ובאמת בספירה של האמונה הגדולה והרחבה, אין הרוחניות סותרת את החומריות, והחומריות את הרוחניות, אלא שתיהן מתחברות יחד להגדיל ולהפרות את נשמת אומתנו העורגת אל האחדות (מאמרי הראי"ה שם, עמ' 235).

וכך גם באדם הפרטי:

תכלית השלמות היא, שיהיה הגוף חזק ואמיץ ומפותח כראוי,

* ועיין גם: הרב הוטנר, פחד יצחק, פסח, מאמר טו: "איש או אשה כי יפליא לנדר נדר" וכו' (במדבר ו, ב), הרי הדיבור מכונה פלא, וספרו של הרמב"ם העוסק בעניני דיבור נקרא ספר הפלאה, וקטן השייך לדיני נדרים נקרא 'מופלא הסמוך לאיש' (תמורה ב, ע"ב). כי האדם, צורתו חיבור הנשמה השכלית והגוף ביחד. ודבר זה הוא עצמו כח המדבר, שהוא נשמה עם הגוף.

והנשמה בריאה וחזקה ומשוכללת, מושכת אחריה בכחה האדיר את כל כוחות הגוף האמיצים והחזקים לתכלית השכל הטוב והטהור, חפץ העליון ב"ה (שם, עמ' 94).

עולמנו הוא עולם של גוף וחומר, וכל ענין רוחני מתלבש בלבוש גשמי, ואפילו מלאכים מתלבשים בלבוש גשמי ברדתם לעולמנו. וככל שהנשמה גדולה יותר, כך זקוקה היא לגוף חזק יותר, אלא שאין לתת לגוף ערך רב מדאי; שאם חומריו של הכלי יהיה מגושם מדאי, לא יוכל לקלוט בתוכו נשמה. אמנם יש לנשמה צורך בכלי, אך הכלי צריך להיות מזוכך, לא חלש ולא גס. חומר חזק אך מזוכך, שיוכל לשמש מלבוש לנשמה, ושהנשמה תוכל להאיר דרכו; וזהו מאור הפנים של האדם, שנשמתו מבהיקה מבעד למסך הגופני. "חכמת אדם תאיר פניו" (קהלת ח, א), ופירשו חכמי הלשון שפרצופו של האדם נקרא פנים, כיוון שהוא משמש אספקלריא, דרכו משתקפת פנימיותו של האדם, והוא צלם האלוקים שבאדם. כך מתאחדים הגוף והנשמה ובאים לידי ביטוי בהארת הפנים שבאדם.

תכונה זו של אחדות יסודות מנוגדים היא מידת התפארת. חז"ל אמרו שיעקב מידתו תפארת, שהוא מאחד את היסודות המנוגדים של האבות שקדמו לו, את מידת החסד שבאברהם ואת מידת הגבורה שביצחק. "השליך משמים ארץ תפארת ישראל" (איכה ב, א) - משל לבני מדינה שעשו עטרה למלך. הקניטוהו וסבלן, הקניטוהו וסבלן, אמר להם המלך, כלום אתם מקניטין אותי אלא בעבור עטרה שעטרתם לי, הא לכון טרון באפיכון (=הנה היא לכם מושלכת בפניכם). כך אמר הקב"ה לישראל, כלום אתם מקניטין אותי אלא בשביל איקונין של יעקב שחקוקה על כסאי, הא לכון טרון באפיכון, הוי "השליך משמים ארץ וגו'" (איכה רבה ב, ב). פני אדם אשר במרכבה העליונה הם פני יעקב, שהוא הביטוי הנשגב לצלם אלוקים, וע"כ חקוקה דמותו בפני אדם שבכסא, והיא תפארת ישראל.

וכך מתבאר הוויכוח שבין משה לאדם הראשון. אדם הראשון היה יציר כפיו של הקב"ה - "וייצר ה' אלקים את האדם", והוא נוצר בשלמות של גוף ונשמה, עד שעקבו היה מכהה גלגל חמה (קה"ר ח, ב), ובודאי שהיה האור ניכר בפניו. ועל כך היתה גאוותו, ששלמותו היא מידי הבורא, ואין שלמות גדולה מזו, ולכן אמר "אני גדול ממך, שאני נבראתי בצלמו

של הקב"ה". ברם משה טען כנגדו, שעקב חטאו "אדם ביקר בל ילין". כמו שפירש רש"י: "ביקר - לשון יקר ותפארת" (תהילים מט, יג), שמדת התפארת של אדם לא היתה אצלו אלא ביום הראשון, ואפי' לילה אחד לא התקיימה בו ולא לן בה.

לעומתו זכה משה לקירון עור פנים לכל ימיו. "ומשה לא ידע כי קרן עור פניו" (שמות לד, כט), תרגם יונתן בן עוזיאל "ומשה לא חכים ארום אשתבהר זיו איקונין דאנפוי", ופירש שם המפרש: "תרגום של 'לשם ולתפארת' הוא לשבהורא, והוא ל' אור בהיר". הרי שאותה מידת תפארת שהיתה מנת חלקו של אדם הראשון והפסידה ביום הראשון, חזרה אל משה, והוא לא איבד מעלה זו עד ליומו האחרון, שכן נאמר "ומשה בן מאה ועשרים שנה במותו, לא כהתה עינו ולא נס לחה" (דברים לד, ז). ותרגם שם יונתן בן עוזיאל "ולא אישתני זיוהון דאפוהי", והוא זיו הפנים שהתגלה ברדתו מן ההר כאשר קרן עור פניו.

יסוד זה של אחדות עליונים ותחתונים, גוף ונשמה, היוצר את מידת התפארת, מצוי בשלושת הממדים של ההוויה: עולם, שנה, נפש. וכשם שהאחדות התגלתה באדם ובמשה, כך היא מתגלה בזמן ובמקום, ונרמזו הדברים בפרשת הבריאה.

תפארת העולם

"ויהי ערב ויהי בקר יום הששי" (בראשית א, לא), "הוסיף ה' בששי בגמר מעשה בראשית לומר שהתנה עמהם על מנת שיקבלו עליהם ישראל חמשה חומשי תורה, ואמר להם: אם ישראל מקבלין את התורה אתם מתקיימין, ואם לאו אני מחזיר אתכם לתוהו ובוהו" (שבת פח ע"א; עיין רש"י בראשית א, לא).

מתן תורה אינו רק גילוי הרצון של החכמה האלוקית באיזה דרך לעובדו, אלא חיבור בין עליונים ותחתונים, בין אלוקים ועולמו. "משל למה הדבר דומה, למלך שגזר ואמר בני רומי לא יעלו לסוריא, ובני סוריא לא יעלו לרומי. כך כשברא הקב"ה את העולם, גזר ואמר 'השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם' (תהילים קטו, טז). כשביקש ליתן את התורה, ביטל את הגזרה הראשונה, ואמר התחתונים יעלו לעליונים, והעליונים לתחתונים, ואני

המתחיל, שנאמר 'וירד ה' על הר סיני (שמות יט, כ) וגו'', וכתוב 'ואל משה אמר עלה אל ה'' (שם כד, א)'' (מדרש תנחומא-ורשא וארא, טו).

העולם נברא בעשרה מאמרות, התורה ניתנה בעשרת הדברות, ובין זה לזה נחתו על מצרים עשר המכות. וביאר בעל חידושי הרי"ם, "כי בעשרה מאמרות נברא העולם, ונעשה מהם עשרת הדברות באמצעות גלות מצרים ועשר המכות"; והוסיף על דבריו השפת אמת: "ופי' ההפרש בין אמירה לדיבור הוא כנ"ל, להיות ניכר ומתגלה חיות הפנימיות, שאין שום חיות לשום הווה, רק ממנו ית'. ודיבור מל' הנהגה כמ"ש בזהר על 'ודברת בס', להנהיג הכל ע"י דברי תורה ע"ש, וכמו 'ידבר עמים' (תהילים מז, ד). ובגלות אין ניכר כבודו ית', ופרעה אמר 'לי יאורי וכו'' (יחזקאל כט, א), וז"ש 'הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה' (שמות ו, יב)'' (שפת אמת בא, תרל"א).

כשנברא העולם החומרי, עדיין לא היתה לו משמעות, והגוף העולמי היה נראה כחי הנושא את עצמו ללא נשמה ותוכן פנימי. ברם "עולם חסד יבנה" (תהילים פט, א), העולם ניזון מחסד א-ל, ללא בקשת תמורה, ולכאורה ללא תכלית; ולכן נברא העולם בעשרה מאמרות, באמירה רכה ללא כיוון והנהגה. עשר המכות נועדו לשנות כיוון זה, להרוס את העולם הישן ולהציב עולם מתוקן תחתיו. כיצד? עשרת הדברים מחליפים את עשרת המאמרות, מכאן ואילך ישנה הנהגה, יש תוכן ויש נשמה. מעתה מתגלה בעולם החיבור הנכון בין עליונים ותחתונים, בין גוף העולם ונשמתו - נוצרה מידת תפארת העולם. נופחה נשמה בעולם, והעולם משמש כלי לגילוי הנשמה - "והתפארת זו מתן תורה" (ברכות, נח ע"א). התורה חוללה את מידת תפארת העולם בגלותה את תוכנו הפנימי, ונתנה משמעות לגוף החיצוני.

תפארת העולם - השילוב בין הגשמי לרוחני ומתן תכלית לעולם הגשמי - מתבארת יפה בפרשת ואתחנן: "כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך, למן היום אשר ברא אלקים אדם על הארץ, ולמקצה השמים ועד קצה השמים, הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמוהו. השמע עם קול אלקים חיים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה ויחיי" (דברים ד, לב-לג).

פשוטו של מקרא מתאר את ייחודו של מתן תורה כתופעה היסטורית חד

פעמית, והמקרא פונה לאדם לברר בכל דברי ימי העולם, בכל הזמנים מהיום שבו נברא אדם, ובכל המקומות שבעולם - האם ישנה עוד תופעה דומה למתן תורה. "כי שאל נא לימים ראשונים - על ימים ראשונים. למקצה השמים - וגם שאל לכל הברואים אשר מקצה הארץ ועד קצהו, זהו פשוטו" (רש"י, דברים ד, לב-לג). ברם חז"ל דרשו בזה: "מלמד על קומתו של אדם הראשון שהיתה מן הארץ ועד לשמים, והוא השיעור עצמו מקצה השמים ועד קצה שמים" (רש"י שם; עיין חגיגה, יב ע"א). רצונם לומר, ש"למן היום אשר ברא אלקים אדם על הארץ ולמקצה השמים וכו'", היינו שאלקים ברא את האדם שגובהו מקצה השמים ועד קצה השמים. והדברים תמוהים, מדוע מזכירה התורה דווקא במקום זה את גדלו של אדם הראשון, היה לה להזכיר זאת בפרשת הבריאה?

אולם לפי דרכנו מתפרש הכתוב ומדרשו יפה. לפנים היתה יצירה אלוקית של חיבור שמים וארץ, והיא בריאת האדם, שקומתו מקצה השמים ועד קצה השמים. האדם מיזג עליונים ותחתונים, ומשום כך זכה למידת התפארת ולמאור פנים, אך הוא איבד את עולמו בחטאו; ועתה שאל נא לימים ראשונים, למן היום אשר ברא ה' יצירה מופלאה כאדם, המחבר שמים וארץ בקומתו, האם היה עוד מאורע מופלא כמוהו של חיבור שמים וארץ? והנה עתה בזמן מתן תורה נתחדשה הבריאה, ומה שאירע לאדם, שנופחה בו נשמת חיים, ונתמזגו הגוף והנשמה - אירע גם לעולם. במתן תורה ניתנה נשמה בעולם, והגוף החומרי של העולם חי, היינו, קיבל חיות ותכלית, ועל כן - "ארץ יראה ושקטה" (תהילים עו, ט. ובפסיקתא רבתי); וכך נתקיים התנאי שהתנה הקב"ה עם העולם ביום הששי. וזה ששאל משה: "הנה יהיה כדבר הגדול הזה" של יצירת הווייה חדשה? "השמע עם וכו' כאשר שמעת אתה ויחי" והרי זו מהדורה חדשה של "וייה האדם לנפש חיה"! [וראה במילואים בסוף הספר אות ה].

תפארת הזמן - שבת

ומה שאירע לנפש האדם ולעולם, אירע גם לזמן - התגלתה תפארת השבת, ניתן תוכן ותכלית לזמן.

בתורה נאמר "ויכולו השמים והארץ" (בראשית ב, א). כמה הוראות לפועל "ויכולו": "אין לשון ויכולו אלא לשון מכה ולשון כליה... אמר ר' יהושע בן לוי, נשתכללו השמים בחמה ולבנה במזלות, ונשתכללה הארץ באילנות ודשאין וגן עדן. ר' סימן אומר בשם ריב"ל מכולים היו המעשים" [לשון כלל והכללה] (בראשית רבה י, ד-ה). הרי שמובנים שונים יש לפועל "ויכולו": לשון כליה, לשון שכלול ולשון כללות.

עד השבת נבחנה כל בריאה בפני עצמה, עליונים לחוד ותחתונים לחוד, ולא היתה להן תכלית. רק חיבורם ביחד כנשמה בגוף - מידת התפארת - העניקה להן תוכן ותכלית. באה שבת - "ויכולו השמים והארץ", לשון כליה. מעתה אין השמים והארץ עיקר הבריאה, ושוב אין להם ערך כבריאה בפני עצמה, אלא הם נעשו כלים לגילוי כבודו ית', ונעשית השבת עטרה לכל הימים, שהשבת נותנת תוכן פנימי לגוף. באה שבת - "ויכולו השמים והארץ", לשון שכלול ועטרת יופי; מידת התפארת מתגלה ע"י החיבור בין הנפרדים שנעשו כלולים זה בזה. וכמו שמידת התפארת נתנה לאדם מאור פנים - "חכמת אדם תאיר פניו" - והיה לו זיו איקונין, כך - "ויברך אלקים את יום השביעי ויקדש אותו" - ברכו באור פניו של אדם, וקידשו באור פניו של האדם. "לא דומה אור פניו של אדם כל ימות השבת, כמו שהוא דומה בשבת" (שם יא, ב).

מידת התפארת שבשבת אינה מתגלה רק בפניו של האדם אלא אף במלבושו, ושורשו נעוץ אף הוא באדם הראשון.

אדם הראשון היה בכורו של עולם, מכיון שקרב קרבנו, שנאמר "ותיטב לה' משור פר" (תהילים סט, לב), לבש בגדי כהונה גדולה, שנאמר "ויעש ה' אלקים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם" (בראשית ג, כא), בגדי שבת היו, והיו הבכורות משתמשים בהם (במדבר רבה ד, ח).

צריך אדם לכבד את השבת בכסותו, ובמה ישראל מכבדין את השבת במאכל ובמשתה ובכסות נקיה. שבתחילה כך עשה הקב"ה, שנאמר "ויעש ה' אלקים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם", מהו כתנות עור? בגדי כהונה גדולה שהלבישם הקב"ה

(תנחומא ישן, תולדות יב).

ואכן על בגדי כהונה נאמר "ועשית בגדי קדש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת" (שמות כח, ב), ויש הדגש מיוחד בתואר "כבוד ותפארת". שכן עבודת המקדש כל כולה אינה אלא עבודה פנימית, הבאה לגלות בעולם המוחשי את השכינה הנסתרת, ואין כהונתן של הכהנים אלא כשבגדיהם עליהם (זבחים יז ע"ב). ללמדך, שהלבוש החיצון עיקרו לגילוי הפנים, והוא הכבוד, שאיננו ענין חיצוני גרידא, אלא גילוי הערך הפנימי של הדבר. ולכן קרא ר' יוחנן למאניה מכבדוטי (שבת קיג ע"א). ומכאן הצווי "וכבדתו, שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול" (שם), וזוהי מידת התפארת המחברת פנים וחוץ, עליון ותחתון, גוף ונשמה.

כשאדם וחוה ידעו כי ערומים הם, הם התחבאו מפני ה', ומיד "ויעש ה' אלקים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם" (בראשית ג, כא). "בתורתו של ר"מ מצאו כתוב כתנות אור" (בראשית רבה כ, יב), ומוכא בשם הרמב"ם, "שר' מאיר היה חושב בכתנות אור שהיה לאדם מתחילה, ועתה נהפכו לעור ולחומר" (עיין מתנות כהונה, שם). ובאמת מתחילה היו בגדיו של אדם מאירים באור פנימי, אך כשנפל ממדרגתו בחטאו, נהפכו בגדי האור לעור וחומר מגושם המכסים ומסתירים את התוכן הפנימי. אולם כתנות האור הוחלפו בבגדי שבת, ודרכם יבא האדם אל הכבוד והתפארת.

וזה עיקרה של השבת, הנותנת ערך לכל הבריאה החומרית, שקדמה לה, וזורקת בה נשמה, וחיבור זה היא תפארתה של השבת, וכל מעשיה הגופניים טבועים בחותם הנשמתי: "תפארת עטה ליום המנוחה, עונג קרא ליום השבת" (שחרית של שבת). ומסמיכות העניינים אנו רשאים להניח, שאף עונג שבת יש בו ממידת התפארת. בששת ימי המעשה חסרה לאדם המנוחה ורוחב הלב בשל ההתרוצצות הניגודים שבקרב: בהתעסקותו בתחום החומרי נדמה לו שהרוח לוקה, שהרי "כל מה שירבה הישוב תיקון ירבה השכל חרבן"; ובהתעסקותו בתחום הרוחני אין הגוף מוצא בו נחת, אך "באה שבת באה מנוחה" (רש"י, בראשית ב, ב), ואין עיני הנשמה צרות בהתרחבות העיסוק בגוף. אדרבה "כשאתה רואה שמתגבר החפץ בקרב האומה לבסס את חייה החמריים, סימן הוא שהרוחניות התגברה בעולם, עד שהתרוממה גם מעלת החמירות הדרושה להשלמת

תכנית היצירה" (מאמרי הראי"ה, עמ' 234).

וכך גם האדם הפרטי. כשמתגברת הנשמה היתרה לכבודה של שבת, יש להכין לה בסיס חומרי איתן יותר מאשר בשאר ימי השבוע. וכך מסביר רש"י את דברי הגמרא "נשמה יתרה נותן הקב"ה באדם" - "רוחב לב למנוחה ולשמחה, ולהיות פתוח לרוחה, ויאכל וישתה ואין נפשו קצה עליו" (רש"י, ביצה טז ע"א). שכן נשמה קטנה קצה בריבוי מאכל, אך נשמה גדולה, כמו זו של שבת, זקוקה ליתרון כוח, ועל כן אינה קצה בריבוי אכילה ושתייה.

תורה ושבת - לטובה ניתנו, ולא לרעה

בדברים רבה מצינו שתי דרשות נפרדות - אחת על השבת ואחת על התורה - שעניינם אחד. על השבת נאמר: "ואת סבור שמא לרע ת נתתי לך את השבת, לא נתתי לך אלא לטוב תך. כיצד? א"ר חייא בר אבא, את מקדש את השבת במאכל ובמשחה ובכסות נקיה ומהנה את נפשך, ואני נותן לך שכר. מניין? וקראת לשבת עונג" (דב"ר ג, א).

גם על התורה נאמר: "כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום, לא נפלאה היא ממך ולא רחוקה היא. לא בשמים היא לאמר מי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו וישמיענו אותה ונעשנה וכו'" (דברים ל, יא-יב). ואם תאמרו, שמא לרעתכם נתתי לכם את התורה, לא נתתי לכם אלא לטובתכם, שמלאכי השרת נתאוו לה ונעלמה מהן וכו'. א"ל בני, ממלאכי השרת היא נפלאה, אבל מכם אינה נפלאה. מניין? ממה שקרינו בענין, כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך לא נפלאה היא ממך" (דב"ר ת, ב).

והדברים מופלאים. איך יעלה על הדעת שהתורה והשבת ניתנו לרעתם? ועוד, מהי ההוכחה שהתורה אינה לרעתם של ישראל, מעצם העובדה שהיא נפלאה מן המלאכים? על כורחך שהביטוי לרעה או לטובה כאן אינו במשמעות של סבל וצער לעומת הנאה ותענוג, אלא במשמעות שמצינו בפרשת נדרים. "נפש כי תשבע לבטא בשפתים להרע או להיטיב" (ויקרא ה, ד). ושם פירשו חז"ל, "להרע - שלא אוכל ולא אישן. להיטיב - שאוכל ואישן" (מובא ברש"י שם). הרי שסיפוק צורכי הגוף נקראים הטבה,

ומניעתם - הרעה. וזו משמעות אומרם שתורה באה להרע, שהרי התורה והשבת נועדו לרומם את האדם בבחינתו הרוחנית, וזה גורר, לכאורה, דיכוי הגוף.

דהנה החומר והצורה לעולם מתנגדים זה לזה, ולפי זה ישוב העולם הזה והקדושה ביראת השם ואהבתו ומדות יפות ועבודת אמת, לא יכוננו יחד. כמ"ש הרמב"ם בפירושו המשנה "שבשעה שהם (זקני התורה) מזקינים ונחלשים ויפסד גופם, תרבה חכמתם ויתחזק שכלם ויוסיפו שלמות". וכ"כ החובת הלבבות, "כל זמן שהוסיפה הארץ ישוב, הוסיף השכל חרבן". אמנם באמת אין דבר זה לכלל מוחלט, ואין זה תכלית השלמות, שאי אפשר לומר כלל שענין הגוף וישוב העולם יהיה בעצמו ענין רע, שהרי לעתיד לבוא יעמוד הגוף בתחית המתים, ואם היו עניני החומר חסרון מוחלט, איך יהיה זה לתכלית נכבד.

אלא שענין הדבר הזה הוא, שכל זמן שהשכל הוא רפה ונוח להתפתות אחרי הבלי הגוף, שלא לעשותם לשם התכלית הנכבדה, רק מצד המשכת הרצון הבהמי הגרוע, אז בודאי רעים הם, ואשרי הנבדל מהם. מה שאין כן אם השכל חזק מאוד, עד אשר ימשוך את כל הענין הגופני על דרך הקדושה, ואם ירחיב לבבו יגדל ביראה ויגבה לבבו בעבודתו וכו' לאיש אשר שכלו אמיץ וחזק כל כך עד שמהפך כל עניני הגוף לטובה ולברכה, כל מה שיתוסף בגופו חוזק ואומץ, יתוסף גם בשכלו אומץ וקדושה (הבש פאר, דרוש א, עמ' מט).

התורה ניתנה לא כדי להילחם בגוף ובצרכיו החומריים, אלא לטובתו. לספק את צרכיו, לחזק את הגוף, ויחד עם זאת לעדנו ולזכנו, ולהישמר מלתת לו ערך עצמי. ולכן הביאו את הראיה מן המלאכים, שהם לא קיבלו את התורה, משום שאין להם כוחות חומריים ואין הם זקוקים למהלך עבודה כזה.

וכן שנינו:

אמר ר' יהושע בן לוי, בשעה שעלה משה למרום, אמרו מלאכי

השרת לפני הקב"ה, רבש"ע, מה לילוד אשה בינינו? א"ל לקבל תורה בא. אמרו לפניו, חמדה גנוזה שגנוזה לך תשע מאות ושבעים וארבע דורות קודם שנברא העולם, אתה מבקש ליתנה לבשר ודם. "מה אנוש כי תזכרנו" וכו' (תהילים ח, ה) "ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ, אשר תנה הודך על השמים" (שם שם, ב)!! א"ל הקב"ה למשה, החזיר להם תשובה וכו'. אמר לפניו, רבש"ע, תורה שאתה נותן לי מה כתוב בה? "אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים". א"ל למצרים ירדתם, לפרעה השתעבדו וכו'? שוב מה כתוב בה? "זכור את יום השבת לקדשו". כלום אתם עושים מלאכה וכו'? כלום משא ומתן יש ביניכם וכו'? "לא תרצה, לא תנאף, ולא תגנב", כלום קנאה יש ביניכם, יצר הרע יש ביניכם? מיד הוודו לו להקב"ה, שנאמר "ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ", ואילו "תנה הודך על השמים לא כתוב" וכו' (שבת פח ע"ב-פט ע"א).

וביאר ר' יהונתן אייבשיץ, שמכאן אמרו חז"ל, "הכל מודים דבעצרת נמי בעינין לכם, שבו ניתנה תורה לישראל" (פסחים, סח ע"ב)*. ויש לתמוה, אם ניתנה בו תורה, הרי הוא יום קדוש שיש לנהוג בו פרישות ולעסוק בצרכי הנשמה ולא בעניני הגוף; אלא שיש לדייק במאמר "שבו ניתנה תורה לישראל", ולא למלאכים. יום מתן תורה הוא היום המבטא את האחדות והצירוף שבין העולם החומרי והרוחני. אין זה יום של פרישות, אלא יום של סיפוק צורכי הגוף, לטובתכם, כדי לזכך את הגוף ולהעלותו - "והתפארת זו מתן תורה".

והיא היא ההטבה של שבת. "ואת סבור שמא לרעתך נתתי לך את השבת, לא נתתי לך אלא לטובתך - את מקדש את השבת במאכל ובמשתה ובכסות נקיה, ומהנה את נפשך, ואני נותן לך שכר, מנין, וקראת לשבת עונג". שבת באה להורות שהתורה לא באה להרע לגוף למנוע את צרכיו, אלא לרומם אותו.

משל נתנו המקובלים מקדושת השבת וקדושת יום הכפורים.

*ועיין באסופת מערכות למו"ר ראש הישיבה הגאון הרב ח"י גולדוויכט זצ"ל, שהרחיב בעניין זה בכמה מקומות בספריו; ועיין במיוחד במאמר "לבושי כבוד", בכרך תנוכה-פורים עמ' שכה.

קדושת השבת גדולה מקדושת יום הכפורים, בכל זאת מצוה לאכול ולשתות בשבת ולהתענג בחיים, והיא תדירה. ולהיפך יום הכפורים קדושתו פחותה מקדושת השבת, ואסור לאכל בו ולהתענג, מפני שהוא בא לכפר על החטאים, וע"כ אינו בא אלא פעם בתקופה ידועה. וכשהחטאים מתמרקים, אז הרוחניות והחמירות מתאחדים יחד, והעולם מתמלא חדוה וענג (מאמרי הראי"ה, עמ' 235-236).

על מידת תפארת זו התווכחו משה ואדם הראשון. אדם התפאר "אני גדול ממך, שנבראתי בצלמו של הקב"ה", והתפארת המאירה בי היא יצירתו של הקב"ה. אמר לו משה, "אני נתעליתי יותר ממך. אתה - כבוד שניתן לך ניטל ממך, שנאמר 'אדם ביקר בל ילין', אבל זיו הפנים שנתן לי הקב"ה - עמי הוא, שנאמר 'לא כהתה עיניו ולא נס לחה'". הכבוד והיקר (התפארת - לשון רש"י) נלקחו מאדם מיד, והוא נתכסה בבגדי עור; אך משה זכה בקירון עור פנים, ותפארת זו נשארה עד יום מותו.

השמח בחלקו

ברם עדיין צריך לברר, מדוע לא לך אדם ביקרו - בתפארתו - ואילו משה זכה למעלתו לכל חייו, וזיו הפנים שנתן לו הקב"ה היה עמו עד יום מותו. ההסבר לשאלה זו יסודו במאמר המשנה, "איזהו עשיר השמח בחלקו, שנאמר 'יגיע כפיך כי תאכל וכו'" (אבות ד, א). פשטה של המשנה היא, שעשיר הוא זה המסתפק במה שיש לו, בין רב ובין מעט, הוא אינו מקנא באחר, וטוב לו במה שיש בידו והוא שמח בזה. אולם אם כן הוא, הראיה מן הפסוק "יגיע כפיך כי תאכל", אינה מובנת; שכן אין קשר בין חובת יגיע כפים להסתפקות במועט. על כורחנו צריך לומר שהדגש בפסוק הוא על המילה "חלקו", דהיינו, שעשיר הוא זה שיש לו קניינים עצמיים, שאינו מקבל מתנות מאחרים, אלא מתייגע ורוכש דברים בכוחו, והם חלקו שלו. נכסיו קנויים לו קניין גמור, משום שהוא יגע בהם - וזו היא שמחתו. התנא הדגיש, שעשיר הוא זה ששמח במה שיגע ורכש בעצמו, והביא ראיה מהמקרא "יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך", שהשמחה היא במה שיגע בכפיו, ולא ברכוש שבא לו בלא יגיעה. שכן מה שיש לאדם שלא

מיגיעתו ובא לו בקלות, ניטל ממנו באותה קלות.

אדם הראשון היה גדול במדרגתו ממשה, שהרי נברא בצלם אלקים בידי ריבון העולם, אך מעלתו היא חסרונו. הוא עצמו לא נקף אצבע להגיע לשלמות זו, ולא התייגע בכך, אלא הקב"ה בראו מושלם, ולכן מעלה זו רפויה בידו, ועל כן הוא לא לן ביקרו, ותפארתו אבדה בקלות. "מי שמעשיו מרובים מחכמתו וכו' דומה אל השרש מן האילן שהוא חזק וכו', אבל כאשר אין מעלתו מצד השרש, רק עיקר המעלה מצד שהוא מקבל מדרגה עליונה וכו', ברוב הוא מגיע אל החסרון לגמרי, כמ"ש למעלה אצל אילן שענפיו מרובים משרשו וכו'. ומפני זה תבין דברים אלו, כי אדה"ר אשר נברא בצלם אלקים, והיה מקבל המדרגה העליונה וכו', לגודל המדרגה שהיה בהם, לא היה להם יסוד, לפי ערך המעלה הזאת, ולפיכך היו דומים לאילן שענפיו מרובים מן השרשים, והיה תוספת זו חסרון" (מהר"ל, דרך החיים, פרק ה, מ"ב).

לא כן משה. הוא זכה למעלתו בשכר עבודתו ויגיעתו, ועל כן הוא נקרא עבד ה' (דברים לד, ה), והתעלותו היתה בזכות עבודה אישית ורצופה. "בשכר ויסתר משה את פניו זכה לקלסתר פנים" (ברכות ז ע"א), ובלשון אחר, "משה לא זן עיניו מן השכינה ונהנה מן השכינה. לא זן עיניו מן השכינה, שנאמר ויסתר משה את פניו. ונהנה מן השכינה מנין? שנאמר וימשה לא ידע כי קרן עור פניו" (ויק"ר כ, י). משה סירב לקבל מדרגה כמתנת חינוך. רק לאחר שעמל ויגע התעלה למדרגתו, לכן כשזכה למעלתו "לא כהתה עינו ולא נס לחה" עד יום מותו*.

על הזיקה בין אדם הראשון ומשה מספר המדרש הבא: "א"ר לוי, מזמור שיר ליום השבת. המזמור הזה אדם הראשון אמרו, ונשתכח מדורו, ובא משה וחיידשו על שמו" (ילקוט שמעוני, תורה, רמז לח). מקומו של מזמור זה הוא אחר "תפלה למשה איש האלקים" (תהילים צ, א), והוא המשכו; על כן קבעו חז"ל שמשה אמרו. ואכן שייכותו של המזמור למשה רמוז בפתחתו, "מזמור שיר ליום השבת" ר"ת למשה. ומשמעות הדבר: בתחילה

* יצוין, שתואר זה של עבד ה' המסיים את התורה, מתחיל את ספרי הנביאים ויהי אחרי מות משה עבד ה' (יהושע א, א) ומסיים את ספרי הנבואה "זכרו תורת משה עבדי (מלאכי ג, כב).

היתה התפארת נראית בפניו של אדה"ר, ולכן ידע להבחין בתפארת השבת, ואמר מזמור לכבודה של השבת; אך כיון שחטא ונטה אחרי החומריות ולא לן ביקרו, בתפארתו, אבדו לו אף הפנים החדשות שבשבת, ונשתכח המזמור. כיוון שבא משה - שעור פניו קרן, וזכה בתפארת האדם, וקיבל תורה בשבת - החזיר את תפארת העולם למקומה הראשון והשיב את המזמור לכבודה של שבת למקומו.

ישמח משה במתנת חלקו

ומכאן לפשרו של הפיוט "ישמח משה במתנת חלקו".

"וכן כתוב בתורתך, ושמרו בני ישראל את השבת" - שאלנו בתחילת דברינו, האם שמירת שבת המוזכרת בלוחות הברית אינה תורה, שיש צורך להביא ראיה נוספת לשמירת שבת ממקום אחר בתורה? ומדוע לא הביא את פסוקי השבת - זכור ושמור הנזכרים בלוחות? נראה שעפ"י כל האמור מתבאר הפיוט יפה. מושא השמחה הוא "כליל תפארת", הוא זיו הפנים שהיה למשה. שמחתו כנה ואמיתית של האדם, כאמור, אינה במה שהוא מקבל בחסד, אלא במה שהוא מתייגע: "איזהו עשיר השמח בחלקו", בקניינו שהוא שלו. ובתפארת זו זכה משה לאחר ארבעים יום שהיה בהר סיני והתחנן על נפש העם ואף מסר נפשו עליהם; "ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת" (שמות לב, לב) - משמעו ויתור על חלקו בעולם הבא (ע' זהר ח"א, השמטות סי' יב, בשלח נו, ויקהל ר, פקודי רמו, תפארת ישראל למהר"ל פ"ט¹). זה הביאור של הביטוי "מתנת חלקו", שמשה זכה בקירון עור פנים בדין, בשכר עבודתו את ה' ואת עמו, וזהו חלקו שלו. ומטעם זה נהנה משה רבינו מתפארת זו כל ימיו, עד ליומו האחרון, ולא כאדם הראשון ש"ביקר בל ילין", והתפארת לא התקיימה בו אפילו לילה אחד, משום שלא עמל להשיגו. ולכן "ישמח משה במתנת חלקו" השמחה היא במה שזכה בחלקו, משלו, כמו "עשיר השמח בחלקו". ובמה זכה משה? "כי עבד נאמן קראת לו", שהעיד עליו הקב"ה בתורה, שהיה עבד נאמן שמעלתו באה לו מתוך עבדות, ובדין קיבל שכרו. מתנה זו אינה מתנה שקיבל בחסד, אלא בזכות, והיא "מתנת חלקו", והוא חלקו מכל עמלו. ולכן נזכר במותו של משה "וימת שם עבד ה'", וסמוך לו מיד "לא כהתה

עינו ולא נס לחה" - זיו אנפוהי.

ואותה תפארת המבטאת אחדות בין ניגודים שבאדם, גוף ונשמה, היא גם תפארתה של תורה, המאחדת עליונים ותחתונים. שהרי מעמד הר סיני איננו רק מקום נתינת התורה, אלא מקום כריתת הברית בין אלוקים וישראל, "וירד ה' על הר סיני אל ראש ההר, ויקרא ה' למשה אל ראש ההר ויעל משה" (שמות יט, טו). וכך התנהל מעשה הברית: "ויקח משה חצי הדם וישם באגנות וחצי הדם זרק על המזבח. ויקח ספר הברית וכו' ויקח משה את הדם ויזרק על העם ויאמר הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם על כל הדברים האלה" (שם כד, ו-ח). וכיוון שהברית נכרתה בין ישראל והקב"ה, לפיכך חצי מהדם נזרק על המזבח וחציו על ישראל, חצי לגבוה וחצי לעם, וכבר פירש רש"י "שכן דרך כורתי הברית, לחלק בהמה ולעבור בין בתריה" (בראשית טו, י).

וכן בלוחות הברית, עשרת הדברים יש בהם חמש דיברות שבין אדם למקום וחמש שבין אדם לחברו; חמש דיברות על אבן אחת וחמש על השנייה – וזה עיקרם של "לוחות הברית", שהם מגלים את החיבור שבין העליונים ותחתונים, וזוהי הברית: "ויגד לכם את ברייתו אשר צוה אתכם לעשות עשרת הדברים" (דברים י, ג). זה הקשר המהותי שבין כליל התפארת שבראשו של משה לשני לוחות האבן, שהתפארת הממזגת ניגודים, רמוזה בשתי האבנים, שעל אחת מהן דברים שבין אדם למקום, ועל השנייה דברים שבין אדם לחברו.

ועוד, אין לך דיבר המבטא את הברית ואת האחדות שבין הכוחות כמו מצות שבת, וכבר ביארנו שהשבת נותנת תוכן ומשמעות לששת ימי המעשה, ומשמשת להם עטרה. ולא זו בלבד, אלא שיש בשבת זכר למעשה בראשית, שזה מצד זיכרון ה', ויש בו זכר ליציאת מצרים, מצד ישראל. וכך מבטא דיבר השבת את התוכן הכללי של לוחות הברית, וכשם ששני הלוחות יוצרים ברית בין עליונים ותחתונים, כך השבת עצמה יוצרת ברית בין עליונים ותחתונים, גוף ונשמה. ואכן השבת היא המצוה היחידה בעשרת הדיברות הנקראות ברית, ולכן ממשיכה התפילה "וכן כתוב בתורתך: 'ושמרו בני ישראל את השבת, לעשות את השבת לדורותם

ברית עולם”.

וזו תמציתה של התפילה: משה נהנה מכליל תפארת בעומדו לפניך על הר סיני ושני לוחות אבנים הוריד בידו. שני הלוחות מבטאים את התפארת שירדה לעולם עתה, כשישראל מקבלים תורה. וגם השבת היא תפארת, שהרי גם השבת נקראת ברית. הלוחות הם לוחות הברית, ואף השבת עניינה ברית, ”וכן כתוב בתורתך” - לא מצוות שמירת שבת, אלא שהשבת נקראת ברית: ”ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדרתם ברית עולם” (שמות לא, טז). על כן מובן, מדוע לא הזכיר הפייטן את מצוות השבת שבלוחות, שאין עניין להביא מקור למצות השבת, אלא רצונו להוכיח שהשבת נקראת ברית, וזה לא מוזכר במצות שבת שבלוחות, אלא בענין שבת שבפרשת ’כי תשא’.

ומודגש בתפילה שהלוחות הן ”לוחות אבנים”, משום שאמרו במדרש, (שמות רבה מא, ו) לוחות אבן בזכות יעקב שנקרא אבן, שנאמר ”משם רועה אבן ישראל” (בראשית מט, כד), והשבת ג”כ עיקרה בזכות יעקב, שנאמר ”אם תשיב משבת רגלך וכו’ והאכלתיך נחלת יעקב אביך” (ישעיהו נח, יג-יד) - וע”כ מזכירים לוחות אבנים בתפילת שבת (סידור אוצר התפילות, עיון תפילה).

ברם יש בזה שורש עמוק יותר. ”ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו” (בראשית כח, יא), ואמרו חכמים, ”התחילו האבנים מריבות זו עם זו. זאת אומרת עלי יניח צדיק את ראשו, וזאת אומרת עלי יניח. מיד עשאן הקב”ה אבן אחת. וזהו שנאמר ’ויקח את האבן אשר שם מראשותיו’” (חולין צא ע”ב). ואמרו במדרש, ”מיעוט אבנים שנים. אמר, אברהם יצא ממנו פסולת. ישמעאל וכל בני קטורה, יצחק יצא ממנו פסולת, עשו וכל אלופיו. ואני, אם מתאחדות שתי האבנים זו לזו, יודע אני שאין יוצא הימני פסולת” (בראשית רבה סח, יא).

וכבר ביארו חכמים, שפסולתו של אברהם יוצאת מתוך מידתו, מידת החסד - הוא ישמעאל הפגום בעריות - ”חסד הוא” (ויקרא כ, יח). ופסולתו של יצחק מצד מידת הגבורה, הוא עשו שכוחו בחרבו. יעקב ביקש לידע אם ביכולתו לאחד את מידותיהן של האבות, שמיטתו תהיה שלמה ולא יהיה בה פסולת, הנובעת מהדגשת מידה אחת בלבד. וזכה יעקב לאחד

את המידות של האבות, והתאחדו שתי האבנים לאבן אחת. ומכאן ואילך מידתו של יעקב היא מידת התפארת, הממזגת את המידות המנוגדות של האבות. ועל כן דמות איקונין שלו חקוקה בכיסא הכבוד, שהוא הדמות של צלם אלקים, וגם שבת שהיא ברזא דאחד, זכותו של יעקב היא. ולאחר מות יעקב ניתנה כליל תפארת למשה, כשירד עם שני לוחות אבנים, המתאחדות לאבן אחת, ולכן הקרי הוא לוחות בכתוב מלא, והכתיב 'לחת' בכתוב חסר.

תפארת זו היא תפארת העולם, המתגלה גם בזמן, בשבת, ושלושת פני התפארת מתאחדים במעמד המופלא כשירד משה וכליל תפארת בראשו, ושני לוחות האבן בידו וכתוב בהם ברית השבת.

ועל כל אלה אנו מודים ורומזים בברכת ההפטרה בשבת: "על ה ת ו ר ה ועל העבודה ועל הנביאים ועל יום השבת הזו שנתת לנו ה' אלקינו לקדושה ולמנוחה, לכבוד ולתפארת" (ברכות ההפטרה). כאן חברו כל היסודות שבתפילת ישמח משה" - משה, הנביא והעבד, תורה ושבת, וכולם כליל תפארת על ראשם.